

Світлана Іванівна Луцій
Svitlana Lushchii

Національна академія наук України, Київ
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
Lushchii.Svitlana@nas.gov.ua
ORCID: 0000-0002-9380-8986
<https://doi.org/10.34768/2CTA-H083>

Nr: 2 (2020)
ISSN (on line) 2658-154X

Війна та проблема ідентичності у прозі української діаспори 1940–1980-х років

The War and the Problem of Identity in the Prose by the Ukrainian Diaspora in the
1940s–1980s

Abstract

For the first time, the article systematically and comprehensively investigates the problem of „a man and war”, „personality and national identity” in the texts by writers of the Ukrainian Diaspora of the 1940s-1980s. It is found out why these issues have long been relevant in the literature of the Ukrainian Diaspora, which factors have influenced the development of historical, social and socio-psychological prose, and enhanced its documentary and biographical origin. Peculiarities of the reception of war in the Diaspora prose are analyzed through the prism of a witness, chronicler of the events. It is a study of war in different coordinates: historical, psychological, social, philosophical, existential. Also the article comprehends the specificity of the Ukrainian-centric model of war in the literature by the Ukrainian Diaspora and ways of refuting a number of Soviet myths cultivated by many mainland writers and historians. The subject of the study were the big prose by the Ukrainian Diaspora, including Ivan Bagryany, Vitaly Bender, Dokia Humenna, Igor Kachurovsky, Oleksa Kobets, Igor Kostetsky, Oleksandr Lugovoi, Stepan Lyubomirsky, Ulas Samchuk etc., their critical literary practice and correspondence.

Key words: big prose, Diaspora, problems, war, identity.

Ключові слова: романістика, діаспора, проблеми, війна, ідентичність.

Тема війни та національної ідентичності – одна з головних у літературі української діаспори другої половини ХХ століття. Втрата державності, події Першої світової та Другої світової війни, перебування українців по різні боки барикад, вимушена еміграція – ці фактори вплинули на активізацію національної свідомості українства, закономірно посилили розвиток історичної, соціальної та соціально-

психологічної прози в діаспорі. У повістях та романах згадуваного періоду особливо помітне потужне документально-біографічне начало. Часто сприйняття національно-визвольних змагань та війни відбувалося крізь призму свідка, літописця подій. Ці художні тексти не лише літературні твори. Це й історичні документи, в яких зафіксовано чимало жакликих подробиць війни. Війна осмислювалася письменниками діаспори в різних координатах: історичних, психологічних, соціальних, філософських, екзистенційних. Закономірно, що тема війни та національної ідентичності нерозривно пов'язані між собою. Саме в горнилі війни частина героїв приходить до усвідомлення своєї національної приналежності.

Специфічною рисою повістей та романів діаспори було те, що в багатьох творах на перший план виходить трагедія особистості, яка опинилася між двома ворожими їй режимами: більшовицьким та фашистським. Українцям у часи Другої світової війни доводилося воювати в лавах кількох армій: Червоної армії, німецької, угорської, румунської. Така ж ситуація була й у період Першої світової війни. В історичному романі Олександра Лугового „У кігтях двоголового орла” (1955) ідеться про події 1914–1917 років у Галичині та на Буковині. Тема твору – становище українців, які перебувають під владою двох імперій: Австро-Угорської та Російської.

Про події Першої світової війни розповідається у творі Олекси Кобця „Записки полоненого: Пригоди і вражіння учасника першої світової війни” (перше видання здійснене в радянській Україні 1931 року, в еміграції книжка побачила світ у 1959 році). Автор цього роману – безпосередній учасник Першої світової війни, тому згадуваний твір порушує насамперед проблему „людина і війна”, звучить як гнівне засудження війни. Неодноразово в тексті повторюються такі слова: „Прокляття війни”. На сторінках роману читач знайде чимало інформації про життя і побут солдат російської армії, про принизливе становище українців, про зростання національної свідомості солдатів та важливу роботу, яку проводив серед них Союз визволення України.

Варто зауважити, що в літературі української діаспори небагато творів, присвячених Першій світовій війні. Переважають повісті й романи про події Другої світової війни та події, які їй передували. Так, наприклад, у творі Івана Лободи „Вони прийшли знову...” зображено радянсько-фінський збройний конфлікт, який, на думку багатьох істориків, варто розглядати саме як початок Другої світової війни.

Радянсько-фінська війна, зиніційована Радянським Союзом, тривала протягом 104 діб, із листопада 1939 року по 13 березня 1940 року. Ліга Націй відразу ж засудила

збройний напад СРСР, і агресора було виключено з її складу. На боці Фінляндії воювали українські добровольці. За даними істориків, ці підрозділи були сформовані в 1940 році. Один із підрозділів очолював відомий український письменник, військовий діяч, старшина армії УНР Юрій Горліс-Горський. Спочатку в українському підрозділі було 450 бійців, а в березні їх нараховувалося вже 850. У романі „Вони прийшли знову...” І. Лобода висвітлює суть агресивної політики Радянського Союзу.

Як уже зазначалося, велика кількість повістей та романів діаспори розглядає події Другої світової війни. Про перші дні війни в Західній Україні розповідає твір Федора Дудка „Війна” (1947), у Східній Україні – перша частина незавершеної трилогії „Буйний вітер” Івана Багряного – „Маруся Богуславка” (1957). Автор досліджує актуальну для діаспорної літератури тему „українська молодь у Другій світовій війні”. Цей твір також продовжив і головну тему романістики І. Багряного – протистояння особистості тоталітарній радянській системі.

Роман Василя Барки „Рай” (1953) (друга редакція мала назву „Душі едемітів”) – це своєрідний автобіографічний спогад автора, в якому реальні описи переплітаються з фантастичними та містичними картинами. Дві доби з історії (20 і 21 червня 1941 року) подаються письменником на прикладі життя Антона Никандровича Споданейка. В. Барці вдалося розкрити трагедію українців, які стали жертвами злочинного сталінського режиму.

Прозаїки діаспори, осмислюючи місце України й українців у Другій світовій війні, спростували цілий ряд радянських міфів, які проіснували не одне десятиліття. Ідеться насамперед про спільну боротьбу народів СРСР із фашистськими загарбниками, про неоціненну роль Сталіна та партійного керівництва в цій війні, про єдність фронту і тилу, армії та партизанського руху. У радянській Україні письменники та історики вели мову про те, яке важливе значення для українців мала допомога братнього російського народу. Однак мало хто з них згадував той факт, що саме Україна на початку війни була кинута напризволяще, а її населення віддане на розтерзання ворога, про співпрацю частини українського населення з німецькою армією з метою спільної боротьби з більшовизмом. Так, у романі Уласа Самчука „Чого не гоїть огонь” є промовистий епізод. У перші дні війни („вівторок, десята година ранку, двадцять четвертого червня тисяча дев’ятсот сорок першого року”¹), населення Західної України сподівається на те, що фашистська армія допоможе

¹ Samchuk Ulas. Choho ne hoit vohon: roman. Kyiv: Ukr. pysmennyk, 1994. S. 5.

українцям вибороти омріяну незалежність. Письменник розвінчує міф про активний опір завойовникам. Спочатку святково одягнені люди з букетами квітів, із прапорами вийшли зустрічати фашистську армію: „Ніби з-під землі вироста збита з дощок, омаяна квітами й прапорами, величезна тріумфальна арка з двомовним написом: „Хай живе могутня німецька армія! Хай живе її великий вождь Адольф Гітлер!”².

Уже згодом українці зрозуміли, якою помилкою були їхні надії на допомогу агресора. Один за одним виникають загони Української повстанської армії, які боролися і з радянськими, і з фашистськими військами: „Усі ...хлопці, усі до одного, у бандерівцях, у мельниківцях, у бульбівцях... Що їх усіх чекає?”³.

Як слушно зауважує Ірина Захарчук, „... у фактологічній площині Самчук обирає боротьбу УПА як явище, що увиразнило антитоталітарний вектор української колективної ідентичності („Чого не гоїть огонь”). В інтерпретації митця армія, яка постала з цивільного населення та існувала завдяки його підтримці, витворила цілком відмінне ставлення до війни з погляду людей, що для них мілітарний чинник ототожнюється з боротьбою за землю, володіння якою визначає рівень презентабельності та державної конкурентоспроможності етнічної спільноти”⁴.

Прозаїки діаспори першими заговорили про діяльність загонів УПА, створивши літописи боротьби її військових загонів. Роман У. Самчука „Чого не гоїть огонь” мав розголос не лише в читацьких колах української еміграції. Як свідчить лист письменника до Євгена Маланюка від 11 листопада 1958 року, ним зацікавилися і в радянській Україні⁵.

У згадуваному творі героїка визвольної боротьби органічно поєднувалася з пригодницькими елементами та інтелектуальними дискусіями. Таке авторське рішення постійно тримає читача в напрузі, спонукає до розмислів. Варто зауважити, що елементи пригодницького та любовного романів посутньо збагатили соціально-психологічну прозу про Другу світову війну. Це повісті та романи І. Багряного, Віталія Бендера, У. Самчука, Ігоря Костецького, Степана Любомирського, у яких міститься важлива інформація про динаміку воєнних дій, наступальних операцій, політичних стратегій, а також екзистенційні переживання особистості цього часу, пошуки та віднайдення національної ідентичності.

² Samchuk Ulas. Choho ne hoit vohon: roman. Kyiv: Ukr. pysmennyk, 1994. S. 9.

³ Samchuk Ulas. Choho ne hoit vohon: roman. Kyiv: Ukr. pysmennyk, 1994. S. 134.

⁴ Zakharchuk Iryna. Druha svitova viina: dosvid istorii – dosvid literatury. Slovo i Chas. 2007. № 6. S. 21.

⁵ Sim lystiv Ulasa Samchuka do Yevhena Malaniuka // Suchasnist. 1996. № 3–4. S. 140–144.

Битва під Бродами (13–22 липня 1944 року) – надзвичайно трагічна сторінка в історії України, до осмислення якої зверталися письменники та історики діаспори. У ній українці перебували по різні боки барикад. Одні билися в лавах Червоної армії, інші – у складі дивізії СС „Галичина” разом із XIII німецьким корпусом. Найзапекліші бої тривали протягом 17–22 липня. Як стверджують історичні джерела, із 11 тисяч офіцерів і вояків дивізії лише 3 тисячі вирвалися з оточення („огненного кола”) і перетнули західний кордон. Українська дивізія понесла величезні втрати (70% складу), німці кидали поле бою і здавалися в полон. Аж до 24 липня українські вояки чинили опір Червоній армії, прориваючись із радянського оточення на Закарпаття.

Повість І. Багряного „Огненне коло” – один із найкращих творів про трагедію під Бродами. І хоча автор акцентував увагу насамперед на екзистенційних переживаннях її учасника – Петра та інших воїнів української дивізії, у тексті зафіксовано чимало подробиць, деталей цієї страшної битви. І. Багрянний чітко називає дати, маршрути дивізії СС „Галичина”, населені пункти, біля яких розгорталася основні битви. Батальні сцени виписані ним дуже детально й реалістично. Автор фіксує увагу на кожному етапі безнадійно програної битви: „Перекидати дивізію на фронт почали 28 червня (а сьогодні 18 липня...). Перекидали її прискорено, по кілька ешелонів у день. Ніхто не знав докладно, куди їх везуть...”⁶; „Під Броди дивізія прибула в перших числах липня, і тут зразу вияснилося, що ніякого часу на вишколення та для завершення формування їм не дано. Вони з місця мали зайняти відтинок фронту довжиною понад 30 кілометрів під самісінькими Бродами в складі XIII корпусу і розбудувати швидким темпом другу оборонну лінію”⁷. „Тяжкий бій кипів під Підгірцями. Потім пересунувся під Олесько... Потім під Гавареччину... За замок і село Підгірці бій був особливо лютий”⁸; „Билися ж німецькі частини Ліндерманна, проломували перстень. Аж три лінії перстень – біля Княжого, під Ясенівцями й за Ясенівцями. Серед тих частин багато українців, що приєдналися на шляху до прориву... Від Княжого полоснуло шаленим кулеметним, а потім мінометним вогнем. Заговорило з Княжого, заговорило з Хильчиць і із Скваряви...”⁹.

Для Петра, головного героя повісті, дивізія „Галичина” – це „дивізія романтиків”, молодих хлопців, які були кинуті німецьким командуванням на

⁶ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediyu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 19.

⁷ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediyu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 21.

⁸ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediyu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 69.

⁹ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediyu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 106.

найнебезпечніші ділянки битви. При цьому українські воїни розуміли усю трагедію власного становища: „І головне – пропадуть вони за чужі інтереси, хоч як вони за ті чужі інтереси не мали й не мають охоти воювати, хоч яку вони плекали й плекають мрію боротися за інтереси свої, власні”¹⁰. Кульмінацією твору став його трагічний фінал: Петро Сміян, дивом урятувавшись від смерті, на останньому етапі виходу з „огненного кола” радянського оточення підбиває ворожий танк і з жахом виявляє, що серед загиблих екіпажу його кохана Ата Дахно: „Те, що він побачив, струсонувало ним до решти, до мізку костей... Дві фігури, скрючені на підлозі, не можна було впізнати, бо обличчя були опалені газом і заюшені чорною закипілою кров’ю. Третя ж фігура припала до стерна, схилившись на нього та так і залякла, поклавши голову на керунок, ніби від втоми. І риси обличчя її були чисті... І було те обличчя дівоче... І було те обличчя знайоме... Ата!...Петро повів рукою по ніжному, шовковому волоссі, й його шорсткі пальці заплуталися в тоненьких волосинках...

– „Ворог”...

„Так ось він , „ворог”!...”¹¹.

Прозаїк В. Бендер був у складі дивізії „Галичина”. У романі „Марш молодості” (1954) розповів про вихід українських воїнів із ворожого оточення. Потім опинився в італійському полоні в таборах для переміщених осіб на сході Італії. Хочеться принагідно наголосити, що в цих таборах перебувало чимало письменників. Літературне життя зосереджувалося навколо інформаційного тижневика „Батьківщина”, часопису „Життя в таборі”, твотижневика „Юнацький зрив” , „Оси”. Загалом після війни в таборах для переміщених осіб, які перебували в Італії, з’явилося близько 20 видань. У часописі „В наметах” у зверненні до читачів редакція так окреслила основне завдання табірної періодики: „Ми пишемо історію”.

В. Бендер був активним учасником літературного життя. Головна тема його роману „Марш молодості” – боротьба загону Української дивізії, яка тікає від більшовиків за кордон назустріч американській та англійській армії. Перу цього письменника належать й інші твори про події Другої світової війни, зокрема роман „Фронтіві дороги” (1987). У його романі „Марш молодості” дуже детально описано маршрут загону Ігоря Сіроштана: „Минувши Любляну, Сіроштан рішив пересікти вночі шлях з Любляни на Трієст...”¹². Останні слова І. Сіроштана, колишнього

¹⁰ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediyu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 12.

¹¹ Bahrianyi Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediyu pid Brodamy. Kyiv: Varta, 1992. S. 124.

¹² Bender Vitalii. Marsh molodosti. Miunkhen: Dnirova khvyliya, 1954. T. 2. S. 103.

старшини Червоної армії, який очолив військову групу Української дивізії і вивів своїх бійців із оточення до Італії, були такими: „І як будете вписувати в реєстр полеглих всі вам відомі імена, проти мого напишіть прості слова: „Блудний син, що знайшов правду...”¹³.

Романи С. Любомирського „Хай розсудить меч” (1948–1951), „Плем’я вовків” (1951), „Тасмний фронт” (1952), „Між славою і смертю” (1953), „Велика гра” (1953), „Доба страхіть” (1953), „Під молотом війни” (1955–1956) також розповідають про перебування України в період Другої світової війни між двома ворожими силами. У названих творах читач знайде багато інформації про окупацію Західної України більшовиками, про опір фашистам, посилення національно-визвольних змагань, про створення Української повстанської армії та ін.

Становище українців між двома агресорами осмислюється і в диалогії Ігоря Качуровського „Шлях невідомого” (складається із творів „Шлях невідомого” (1956) та „Дім над кручею” (1966)). Письменник розвіює міфи, створені радянськими істориками, про спільну боротьбу з братнім російським народом за радянську вітчизну, мудре керівництво партії та її членів у перші роки війни. Новаторство І. Качуровського полягає насамперед у трактуванні теми „людина і війна”. Із глибоким аналітизмом та психологізмом розглядає її І. Качуровський і у згадуваній диалогії „Шлях невідомого”, і в повісті „Залізний куркуль”. У щоденникових записах письменника Олекси Ізарського, зокрема в нотатці від 4 квітня 1959 року, містяться враження від прочитаного твору. „Залізний куркуль”, на його думку, „повість про українську трагедію: між російським молотом і ковадлом гітлеризму”¹⁴.

У диалогії „Шлях невідомого” письменник повідав жорстоку правду про війну. „Шлях невідомого” вийшов у Мюнхені 1956 року, англійський переклад, був здійснений Юрієм Ткачем¹⁵. У листі до І. Качуровського від 18 березня 1980 року літературознавець Марія Білоус-Гарасевич намагалася з’ясувати, чому англійський переклад названий саме так: „Перш за все дякую за книжку „Шлях невідомого” в перекладі на англійську мову. (Чому така назва?)”¹⁶.

Герой І. Качуровського пасивний. Син Сергія Ремеза вважає, що його життєва позиція – невтручання. Він не бере участі в бойових діях, програма обох армій –

¹³ Bender Vitalii. Marsh molodosti. Miunkhen: Dniprova khvyliia, 1954. T. 2. S. 155.

¹⁴ Izarskii Oleksa. „Vysmyky” z shchodennykiv. 1940–1980-i roky. Poltava: Dynamik, 2006. S. 36.

¹⁵ Kachurovskiy I. Because deserters are immortal. Doncaster, Victoria, 1979.

¹⁶ Bilous-Narasevych Mariia. My ne rozluchalys z toboiu, Ukraino. Kyiv: Akonit, 2003. T. 3. S. 79–80.

радянської та фашистської – чужа йому і його народові. Англійський переклад, що вийшов у Австралії, мав назву „Because deserters are immortal” („Бо дезертири – безсмертні”) якраз відобразив ідейні переконання головного героя та його однодумців. Під час дискусії полонених герой на ім'я Ваня сказав: „Бо дезертир – безсмертний!”.

– Ви, здається, висували якусь теорію про безсмертя дезертирів? – запитав, вертаючись до нашої розмови, вчитель. – У цій війні, що охопила цілий світ, ви хочете зберегти нейтралітет?

Ваня підвівся на лікті:

– Ну то що, як цілий світ? Це мене не стосується, бо я не воюю. І ось він, – Ваня показав на мене, – теж не воює. І якби кожен на своєму місці виконав свій моральний обов'язок так, як виконали його ми, на світі не було б ніяких воєн”¹⁷.

„Шлях невідомого” – книга суворої правди, сповнена роздумів про війну, про народ, про людину у вирі воєнних дій. Журналістка Керолайн Еджертон, відзначаючи мистецькі досягнення Качуровського-прозаїка, писала: „Нарешті, Ігор Качуровський відкидає екзистенціалістську філософію відчуження і розпачу на користь давнішого кредо – спасіння через страждання”¹⁸.

Герой роману І. Багряного „Людина біжить над прірвою”, архітектор Максим Колот, також не хоче боротися на боці жодної армії. Для нього більшовизм і фашизм – речі одного порядку. Його доля нагадує життєві випробування самого письменника, який, щоб уникнути розстрілу, вирушив на Західну Україну. Головний герой роману „Людина біжить над прірвою” (цей роман критики справедливо вважають своєрідним продовженням „Тигроловів” та „Саду Гетсиманського”) – особистість, яка опиняється в критичних ситуаціях і, пройшовши через усі нелюдські випробування, залишається Людиною: „Я буду вмирати, та поки маю дихання в мені, я буду змагатись і буду квапитись хапати іскри сонця, відбитого в людських очах, я буду з тугою вчитись тайни самому запалювати їх, шукаючи в тих іскрах дороги з чорної прірви в безсмертя...”¹⁹.

Незавершений роман Ігоря Костецького „Мертвих більше нема” також розкриває трагедію українців, які в часи Другої світової війни опинилися між двома окупантами: більшовиками та фашистами. Герої твору, члени ОУН, учасники похідних груп, посланих в Центральну, Південну та Східну Україну з метою відновлення державної незалежності, чудово усвідомлюючи власну приреченість, ведуть боротьбу

¹⁷ Kachurovskyi Igor. Shliach nevidomoho: ptoza. Kyiv: VD „Kyievo-Mohylianska akad.”, 2006. S. 46.

¹⁸ Kachurovskyi Igor. Shliach nevidomoho: ptoza. Kyiv: VD „Kyievo-Mohylianska akad.”, 2006. S. 438.

¹⁹ Bahrianyi Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. Novyi Ulm: Ukraina, 1965. S. 314.

до кінця. Незважаючи на загибель Андрія та Ірени, фінал твору не звучить песимістично та приречено.

І. Костецький був добре знайомий із діяльністю ОУН. Із представниками однієї з таких груп, яка перебувала у Вінниці, письменник зустрівся в липні 1941 року. Сам поїхав на навчання (вишкіл) до Галичини на початку 1942 року. Герой роману „Мертвих більше нема” Андрій – активний учасник похідної групи.

У згадуваному творі автор надзвичайно уважний до дат. Кожна подія містить вказівку не лише на рік, а й на день. Так, Андрій наголосив, що вирушив з Іреною саме 4 липня 1941 року на Велику Україну. У тексті чітко вказано ще одну дату: 19 липня 1941 року. Це час, коли похідна група обхідними дорогами побиралася до Києва, щоб там повідомити про відновлення української державності. Група затрималася біля села Пашківка Баришівського району. Прозаїк співставляє події і на Східній, і на Західній Україні, які відбуваються одночасно. Звістка про те, що у Львові німці заарештували Тимчасове правління, лише підтвердила крах сподівань українців на відновлення української держави саме з німецькою допомогою.

Бурхливі дискусії між націоналістом Андрієм та радянським громадянином Петром Вишневецьким ілюструють, як важко героям-східнякам віднайти своє національне коріння. І. Костецький не випадково обирає символічне прізвище – Петру Вишневецькому. Це натяк на славного українця – отамана Дмитра Байду-Вишневецького:

„Я спитав:

– Але, справді, чому ви проти незалежної України?...

– А на дідька вона потрібна?

– Добре, але мусить же щось на цих землях бути.

– А що мусить бути? Тим часом будуть німці.

– Ну, і що?

– Нічого. Позаганяють назад у колгоспи і діло з кінцем.

– А далі?

– А далі знов прийде Сталін і знов позаганяє в колгоспи.

– І підуть?

– А чому ні.

– А чому підуть?

– Бо на цих землях такий закон”²⁰.

І. Костецький детально розповідає про діяльність національних сил в окупованому німцями містечку Б., про співпрацю українського населення з німцями, про діяльність кількох політичних сил і людей з різними переконаннями, про непрості стосунки українців та євреїв, які склалися протягом багатьох років (розділ „Розмова з жидом”). Мету борців за національне визволення висловив Андрій, арештований німецькими окупантами: „...Якщо Україна не вийде в світ як своєрідність, то нехай краще взагалі її не буде, бо ганебно було б повторювати політичний чийсь варіант держави; врахувати добутки революції; шукати синтетичної України”²¹.

Воїни окремої оперативної бойової одиниці УПА-Північ, якою командував Троян (роман У. Самчука „Чого не гоїть огонь”), розмірковують над тим, що під час національно-визвольних змагань 1918–1919 років не відстояли незалежність, втративши історичний шанс побудувати нарешті власну державу. У розмові з бойовими побратимами Михайло зауважив: „України ми тоді... скажу вам, не знали. Вона до нас прийшла, але ми її не пізнали”²².

У повістях та романах І. Багряного, В. Бендера, І. Качуровського, О. Кобця, І. Костецького, І. Лободи, О. Лугового, С. Любомирського постає чоловіча версія війни як національної трагедії, ідеться також про провину, яку спокутує нація, що змарнувала свій шанс здобути державну незалежність. У романі Докії Гуменної „Хрещатий Яр” війна подана крізь жіночу призму. В основу твору лягли реальні історичні події, пережиті самою письменницею: німецька окупація Києва 1941–1943 років. Як зауважила дослідниця О. Шостак, у цьому творі Д. Гуменна відтворила „травматичний досвід війни і окупації...”²³. Авторка реалістично, в деталях змальовує життя і побут мешканців столиці, їхні ідеологічні настрої, адже одні герої підтримують більшовиків, інші національні сили, хтось мріє про відновлення дореволюційних порядків. Ідеологічні суперечки в романі дуже точно передають настрої українців, ілюструють жахливі наслідки роботи більшовицької пропаганди, яка знищила національні первні в душах українців. Д. Гуменна прагнула з’ясувати, чому під час Другої світової війни національні сили не знайшли широкої підтримки в українського населення. У романі

²⁰ Podolskiy Hlib. Mertvykh bilshe nema. Povist dvokh svitiv // Kurier Kryvbasu. 2011. № 258–259. S. 236–237.

²¹ Stekh Marko Robert. A shcho zh dali? Kontury nenapysanykh rosdiliv „Mertvykh bilshe nema” // Kurier Kryvbasu. 2011. № 260–261. S. 338.

²² Samchuk Ulas. Choho ne hoit vohon: roman. Kyiv: Ukr. pismennyk, 1994. S. 138.

²³ Shostak Olha. Dosvid viiny v romani Dokii Humennoi „Khreshchatyi Yar” // Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho universytetu imeni Ivana Ohienka. 2015. Vypusk 40. S. 44.

„Хрещатий Яр” війна подається письменницею як апокаліпсис, великий абсурд, у якому гинуть кращі сили українського народу, незалежно від їхніх ідеологічних переконань.

Не можна не звернути увагу на героїв діаспорної прози про війну. Письменники намагалися утвердити насамперед сильного, не скореного тоталітарною системою героя, який активно протистояв більшовицькому та фашистському режиму, гідно пройшов моральні випробування в горнілі Другої світової війни. Це Петро Сміян („Огненне коло”), Максим Колот („Людина біжить над прірвою”), Невідомий („Шлях невідомого”), Яків Балаба („Чого не гоїть огонь”), Андрій („Мертвих більше нема”), Ігор Сіроштан („Марш молодості”).

Героїчні персонажі І. Багряного й І. Качуровського були цікавими для зарубіжних читачів, яким припали до душі переклади їхніх романів та повістей. Американських та європейських читачів захоплювали образи гордих людей із сильним почуттям власної гідності та незламною волею до життя. Пригодницькі елементи, насичений незвичайними подіями та несподіваними поворотам динамічний сюжет, мотиви переслідувань та небезпечних утеч, загадкові моменти у біографіях героїв – усе це сприяло тому, що проза діаспори користувалася популярністю у читачів різного віку.

Загалом повісті та романи І. Багряного, В. Бендера, Д. Гуменної, І. Качуровського, І. Костецького, С. Любомирського, У. Самчука та ін. свідчать про те, що письменники діаспори на противагу материковій літературі та історії творили своерідну контрверсію Другої світової війни. Як слушно зауважив історик Владислав Гриневич, „особливість української історичної пам’яті війни полягала в тому, що вона від початку була роздвоєною: офіційно-радянською та приховано-націоналістичною”²⁴.

У „великій прозі” діаспори була чітко прописана україноцентрична модель війни. У кожного автора своя війна, власне сприйняття війни, її потрактування. Оскільки українські прозаїки були учасниками багатьох подій, то історія в їхніх творах сприймається крізь призму свідка, ретельного літописця, що й дало можливість впливати на молодшу аудиторію, зовсім віддалену від воєнних реалій.

Більшість зі згадуваних у дослідженні письменників прагнула вибудувати міф героїчної історії зі своїми супергероями, увіковічнивши їхні безсмертні подвиги, які повинні пам’ятати нащадки. „Той, хто не знає свого минулого, не має майбутнього”, –

²⁴ Hrynevych Vladyslav. Mit viiny ta viina mitiv // Krytyka. 2005. Ch. 5. S. 4.

цей відомий вислів сьогодні особливо актуальний. Досвід колоніальної України в часи Першої та Другої світової воєн, під час яких українцям доводилося вбивати один одного, дає можливість проаналізувати сучасні воєнні події на Сході, адже ворожа тактика у всі часи була однаковою: викоринити найважливіші фактори національного буття – мову, історію, культуру, національну свідомість. І тоді народом легко маніпулювати. Прозаїки діаспори виписали вузлові моменти воєнної історії України ХХ століття, які треба уважно перечитати й осмислити.

Bibliografia

- Bahrianyi, Ivan. Liudyna bizhyt nad prirvoiu [A man runs over the abyss]. Novyi Ulm: Ukraina, 1965.
- Bahrianyi, Ivan. Ohnenne kolo: povist pro trahediyu pid Brodamy [Circle of Fire: a story about the tragedy near Brody]. Kyiv: Varta, 1992.
- Bender, Vitalii. Marsh molodosti [March of youth]. Miunkhen: Dniprova khvyliya, 1954. Т. 2.
- Bilous-Harasevych, Mariia. My ne rozluchalys z toboiu, Ukraino [We did not part with you, Ukraine]. Kyiv: Akonit, 2003. Т. 3.
- Hrynevych, Vladyslav. Mit viiny ta viina mitiv [The myth of war and the war of myths]. Krytyka, no.5 (2005): 2–8.
- Izarskii, Oleksa. „Vysmyky” z shchodennykiv. 1940–1980-i roky [„Vysmyky” from diaries. 1940s –1980s.]. – Poltava: Dynamik, 2006.
- Kachurovskiy, Igor. Shliach nevidomoho: proza [The way of the unknown: prose]. Kyiv: VD „Kyievo-Mohylianska akad.”, 2006.
- Podolskiy, Hlib. Mertvykh bilshe nema. Povist dvokh svitiv [There are no more dead. The story of two worlds]. Kurier Kryvbasu, no. 258–259 (2011): 227–280.
- Samchuk, Ulas. Choho ne hoit ohon: roman [What does not heal the fire: a novel]. Kyiv: Ukr. pysmennyk, 1994.
- Shostak, Olha. Dosvid viiny v romani Dokii Humennoi „Khreshchatyi Yar” [The experience of war in D. Humenna’s novel „Khreshchaty Yar”]. Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Vypusk 40 (2015): 44–48.
- Sim lystiv Ulasa Samchuka do Yevhena Malaniuka [Seven letters from Ulas Samchuk to Yevhen Malanyuk]. Suchasnist, no. 3–4 (1996): 140–144.

Stekh, Marko Robert. A shcho zh dali? Kontury nenapysanykh rosdiliv „Mertvykh bilshe nema” [And what's next? Outlines of unwritten sections „The dead are no more”]. Kurier Kryvbasu, no. 260–261 (2011): 336–340.

Zakharchuk, Iryna. Druha svitova viina: dosvid istorii – dosvid literatury [World War II: the experience of history – the experience of literature]. Slovo i Chas, no. 6 (2007): 15–24.

Kachurovskyi I. Because deserters are immortal. Doncaster, Victoria, 1979.